

KADA I KAKO JE PROPALA ANTIČKA ISSA

Dr. G r g a N o v a k

Issa, koja je postojala svakako još u V., a možda već u VI. stoljeću pr. n. e., kao centar jednoga ilirsko-liburnskog kraljevstva¹, zauzeta početkom IV. stoljeća od Dionizija Starijega Sirakuškog, koji je u nju postavio jednu sirakušku koloniju i učinio je svojim najistaknutijim uporištem na Jadranskom moru², samostalna država sve do god. 47. pr. n. e.³, a otada rimski municipij, bila je jedan od najljepših i najvećih antičkih gradova na Jadranu.

U Srednjem vijeku poslije god. 1000. grada Isse nema, i tek nakon haranja Katalonaca god. 1483. počinje ponovo naseljavanje u luci nekađašnje Isse⁴, i to u dvjema naseljima, Luci i Kutu, koja će se tek u XVI. stoljeću početi nazivati zajedničkim imenom Vis, talijanski Lissa. Kako je propala antička Issa, prvi nam je zabilježio u svom rukopisnom spisu o povijesti Isse dr. Matijašević-Karamaneo, god. 1716. Raspravlajući u »Buletino di archeologia e storia dalmata« o starom isejskom teatru, Apolonije Zanella citira doslovce iz Matijašević-Karamaneova djela: »Kako je ono Taurov amfiteatar izgorio za vrijeme Nerona (Xipil u Neronu), pa onda obnovljen (P. Victor u IX. regiji), tako je i ovaj imao jednak svršetak, po mome mišljenju od strane Gota, koje je poslao iz Ravenne Vitiges na ratnim lađama, da sudjeluju u opsjedanju Salone, koju je trebalo da napadne vojska, što je kopnom dolazila« (Proc. De bello Gothico, lib. I). »Prema ovom mišljenju dra Karamanea, nastavlja Zanella, antički bi grad Issa zajedno sa svojim teatrom bio razoren jedno stoljeće prije propasti Salone, ili, kako neki drugi hoće, još i prije, oko god. 450.,

¹ G. Novak, Prehistorijski Hvar, Zagreb 1955., str. 4 ss.

² G. Novak, Kolonizatorsko djelovanje Dionizija Starijega na Jadranu, Hoffillerov Zbornik, Zagreb 1940., str 111—128.

³ G. Novak, Issa i isejska država, Vijesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LII. i LIII., Split 1955., str. 5—10 i Split 1956., str. 37—70.

⁴ Appollonio Zanella, Teatro romano a Lissa, Bull. dalm. XVI., 1893., str. 85.

kad su Goti, zauzevši Dalmaciju, zauzeli mnoge gradove i otoke, sijući posvuda ubistva i propast.«⁵

Matijašević-Karamaneo spominje i prijašnje neke pisce, koji su uzimali, da su Issu razorili Goti. Međutim je i inače pouzdani pisac Franc Petter preuzeo istu tvrdnju. »Prema jednom povijesnom datumu — piše Petter — bio je stari grad Issa razoren od Gota, kad su oni oko god. 450. prelazili na ratnim brodovima Jadransko more, da poduzmu opsjedanje Salone, kojom su se prilikom oni iskricali u Visu«. I pritom citira Petter Prokopijevo djelo *De bello Gothico*, knj. I.⁶

Slično prikazuje razaranje Isse E. Reinard Pettermann: »Kad su Goti iz Ravenne — piše on — plovili na Salonu (prema Prokopiju god. 535. n. e.) oni su razorili Issu, a stanovnici su se dijelom preselili u okolicu.«⁷

Bilo je i pisaca, koji su naveli i točnu godinu, kada su Goti razorili Issu, pa je jedan od njih napisao, da su je razorili god. 435. n. e.⁸, a drugi godine 535.⁹

Iz knjiga je ova tvrdnja prešla u vodiče, veće i manje, koji svi odreda kažu, da su Goti razorili Issu.

Tvrdnja, da su Goti razorili Issu god. 435. je upravo nemoguća i protivna historijskom zbivanju, i mi smatramo, da je ona bez sumnje štamparska pogreška, pa o njoj ne ćemo raspravljati. Uzet ćemo u obzir samo dvije tvrdnje, i to onu, da su Goti razorili Issu oko god. 450., i onu, da su je razorili god. 535. n. e.

Potrebno je najprije riješiti pitanje, da li su Goti oko god. 450. n. e. uopće došli na dalmatinsko primorje, kojom bi prilikom bili razorili Issu.

Povodom I. kongresa kršćanskih arheologa u Splitu-Solinu, god. 1894., izdano je djelo, koje su napisali Bulić, Jelić i Rutar, istog sadržaja, a u dva jezika, na hrvatskom i talijanskom jeziku pod naslovom »Voda po Splitu i Solinu« ili »Guida di Spalato e Salona«. O toj je knjizi prof. Neumann napisao u »Buletino di archeologia e storia dalmata« da je »uzor, koji potpuno odgovara zahtjevima vremena i svrhe, sa naučnog, arheološkog, povijesnog, umjetničkog gledišta, kao i što se tiče praktične strane i elegancije formata.«¹⁰

⁵ Matijašević-Karamaneov spis, prerađen znatno u svom dijelu, t. j. onom, kojim govori o antičkoj Issi, štampan je prvi put od Stanića u članku »Saggio storico-critico sopra l'isola di Lissa, Programma dell' i. r. ginnasio superiore di Zara.

Ovaj je Stanićev članak i s njime i Matijašević-Karamaneov spis ponovo štampan u Archivio storico per la Dalmazia, Roma.

⁶ Franz Petter, Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen, Gotha Perthes 1857., sv. II., str. 151.

⁷ E. Reinhard Pettermann, Führer durch Dalmatien, str. 413.

⁸ F. Madirazza, Storia e costituzione dei comuni dalmati, Split 1911, str. 249.

⁹ Horatio F. Brown, Dalmatia, London 1925., str. 129.

¹⁰ Buletino di archeologia e storia dalmata XVII, Split 1894. str. 32.

Već samo Buličevo ime, a pogotovu još i Neumannova pohvala i svečano-znanstvena prilika, za koju je pisana ova knjiga, uvjeravaju čitaoca, da je u njoj svaka tvrdnja naučno točna. Među ostalim u toj knjizi stoji i ovo: »Kada se pak zapadno carstvo primicaše rasulu, Solin imadjaše dosta snage, da se po sebi uzdrži te odoli provalama Huna, Gota i Slovjena god. 449., 457. i 458., premda okolica bi opljačkana.«¹¹

Farlati¹² je u historiji solinske crkve iznio opis pustošenja Salone i drugih dalmatinskih gradova od strane hunskih četa, koje da je sam Atila predvodio. Taj je opis uzeo Farlati iz rukopisnog djela Dinka Zavorea »De rebus dalmaticis«. Zavoreo tu opisuje, kako je Atila god. 450. poveo Hune u Dalmaciju, razorio Trogir, Skradin, Solin, osvojio Šibenik, Zadar, neke otoke i t. d., što sve on, Farlati, zabacuje, ali dodaje: »Cum ergo Hunnica illa truculentissima tempestas se se omnis effuderit in Italiam, aliquis tamen turbo indem erumpens in Dalmatiam pervasit, gentesque illas partim magno terrore perculit, partim gravissimis incommodis, plurisque damnis affecit. Quae quidem calamitas Petro Salonitano Episcopo ut accerbissimum dolorem inussit, sic ingentem de suis benemerendis materiam praebuit; eiusque pastorem sollicitudinem et charitatem excivit, ut populos illos subita hostium incursione conterritos, afflictos, bonis omnibus expoliatos quacumque posset opperaque sublevaret.

Interea dum pars barbarici exercitus in Dalmatia discursionibus, incendiis, caedibus, direptionibus vastat ea loca, quae incurrit, Attila Aquileiam arcta vehementique obsedione premit . . .«

Evo, ovako Farlati bez ikakvog osnova na bilo kakvoj vijesti, koja bi dala i naslućivati, da su Huni, odnosno neke njihove čete, prilikom provale Atila u Italiju prodrli u Dalmaciju, pripovijeda o ovom prodiranju i o radu biskupa Petra na pomoći, koju je iskazivao onima, koji su izgubili sve, što su imali, i t. d.

Bez sumnje je Farlati ovdje potpao pod utjecaj Flaviusa Blondusa, Antoniusa Bonfiniusa i drugih mađarskih pisaca, koji gotovo svi »tradunt Attilam, itinere per Dalmatiam secus mare habito, antequam in Italiam invaderet, depopulatum esse omnem illam regionem, cum caeteras urbes, tum praesertim Salonam funditus eversisse«.¹³

Međutim, sve ono, što Farlati pripisuje Zavoreu, nije drugo nego gotovo od početka do kraja doslovan prijepis iz Bonfinijeva djela »Rerum hungaricarum decades«. Bonfinije to pripovijeda ovako: »Italiam adorturus Atila . . . maritimam Adriatici sinus prius expugnare decrevit, ne ingressus Italiam a tergo ab hoste Graeco graviter adurgeretur, et a fronte Romanum haberet infestum, et si quid adversi pedem referre cogeret, reditus inhibetur. Quare coactum undique exercitum, priore nequaquam inferiorem, e Pannonia per Illyricum ad Adriaticum mare perduxit. Inprimis Trafurium aggreditur ab Isseis conditum, Scardonamque

¹¹ Jelić, Bulić, Rutar, Guida di Spalato e Salona, Zara, Artale 1894. str. 32. — Isti Vodja po Splitu i Solinu, Zadar 1894. str. 32.

¹² Farlati, Illyricum Sacrum II, str. 103 ss.

¹³ Farlati, Illyricum Sacrum, b. c.

liburnicam pariter infestat... Mulieres cum pueris in servitutem affer-
tae, planctu et vociferatione completa omnia... Diruitur Tragurium
civium Romanorum marmore notum, Scardona ad Dalmatiae initium,
hostili manu subvertitur. Mox ad Belgradum et Sicum, quod Sibinicum
nunc appellant, castra movit...«

Atila poruši te gradove i okolna sela, a onda: »Nondum hinc pedem
moverat, cum Salonam, nobilissimam populi Romani coloniam, gravi
obsidione imperat obduci.«

Iza toga opisuje Bonfinije strahovite i krvave borbe prilikom opsade
Salonae. Napokon Huni grad osvojiše, opljačkaše i porušiše. Zatim na-
stavlja:

»Post haec non modo mediterraneam modo regionem, ad Adrium
usque montem populatur, qui Dalmatiam mediam dividit, verum etiam
Absyrtium Phariumque quibusdam Saloniensium navibus aggreditur.
Item Priamonem, Niniam et Sinocium novum, et Vetustum... ferro igni-
que vastavit. Quin et Melenam, quam Corcyram appellant, cum oppido a
Cnidiis aedificato populatur...«

Iza toga opisuje Bonfinije, kako je Atila napao i opsjedao Zadar
i osvojio ga, zatim Senj i druga mjesta, pa Flanonu i Albonu.

»Populata incersaque Dalmatia universoque Liburnico tractu«, pre-
šao u Istru, koju je opljačkao, a zatim prešao u Italiju, na Akvileju.¹⁴

Farlati je pokazao, kako je pripovijedanje Zavoreovo, zapravo Bon-
finijevo, netočno. Međutim je ono sasvim izmišljeno i ishitreno, prema
opisu Tome Arhidjakona o navalima Totila na Salonu. U glavi VII. svoga
djela »Historia Salonitana« piše Arhidjakon Toma: »Gotharum tempore,
qui Totila Duce de partibus Teutoniae et Poloniae exierunt, dicitur Salona
fuisse destructa. Etenim dux ipse, antequam arma inferret Italiae, per
partes Dalmatiae uastando transivit, Salonamque urbem ex parte uasta-
uit.« Zatim Toma opisuje osvajanje Salone i njezin pad.¹⁵

Nije ovdje mjesto da se upuštamo u kritiku Tome Arhidjakona. To
su već drugi učinili i prikazali njenu vrijednost, a i mi u svojoj raspravi:
»Nekoja pitanja iz historije srednjevjekovnog Splita«. Ovdje hoćemo da
konstatiramo, da je Bonfinije svoje pričanje o Hunima bazirao na To-
minom pisanju o Totili i Gotima, samo što je on to razradio i svojom
fantazijom poveo Hune u osvajanje i rušenje dalmatinskih gradova i
naselja.

Da vidimo, što nam o ovom pitanju kažu suvremeni izvori:

Za godinu 441., t. j. za konzulata Cira, zapisao je Comes Marcel-
linus: »Hunorum reges numerosis suorum cum militibus Illyricum irru-
erunt: Naissum, Singidunum aliasque civitates Illyrici plurima exci-
derunt.«¹⁶

¹⁴ Antonii Bonfinii, Reum hungaricarum decades, Viennae 1744., str.
67 ss.

¹⁵ Tomae Archidiaconi Historia Salonitana, ed. Rački, str. 24, 25, 26.

¹⁶ Marcellini V. C. Comitis Chronicon, ed. Mommsen MGH Auct. Ant.
Chronica minora, XI, 2., str. 80.

Isti Comes Marcellinus piše za godinu 442: »Bleda et Atila fratres multarumque gentium reges Illyricum Thraciamque depopulati sunt.«¹⁷

Nešto je drugačija grčka redakcija, koja glasi: »Ἐπὶ τούτων τῶν ὑπάρτων ἐπέρασαν οἱ Οὐνοὶ καὶ τὸ Ἰλλυρικὸν ἠρήμωσαν Ἀττίλας καὶ Βλίδας.«¹⁸

Za istu je godinu 442. zabilježio Cassiodor: »His consulibus (Dionorus et Eudoxius) Huni Thracias et Illyricum saeva populatione vastarunt.«¹⁹

Za godinu 447. zabilježio je Jornandes: »Attila junctis secum Gepidis cum Ardarico, Gothisque et Vualanis, diversisque aliis nationibus, omne Illyricum, Thraciamque, et utramque Daciam, Maesiam, et Scythiam populatus est.«²⁰

Taj rat stavlja Amianus Marcellinus u god. 447., za konzulata Ardabura i Calopia: »Ingens bellum et priore maius per Attilam regem nostris inflictum paene totam Europam excisis invasisque civitatibus atque castellis conrasit.«²¹

I to je sve, što znamo iz suvremenih pisaca za provale u Ilirik poslije 440., a prije 450. godine. Ali sve su se te provale, kako je iz teksta, a i iz samih događaja jasno, zbivale daleko od Salone i dalmatinskog primorja, jer se tadanji pojam Illyricum proteže od Jadranskog mora pa sve do Egejskoga i zahvaća i Panoniju i oba Norika i ne smije se nipošto iz gornjih citata zaključiti, da su ovi narodi provalili do dalmatinskog primorja. »Omne Illyricum« ne znači doslovce »sav«. To su onakve opće riječi, kao što je ono »paene totam Europam«. Svi ti barbarski narodi kretali su se tada dolinama i nizinama oko većih rijeka, a ako su prodirali preko divljih i neprohodnih planina, cilj im je bio Rim ili Carigrad, ili plodni krajevi, a ne pusta primorska Dalmacija.

Svi su ti spomenuti pisci odlično poznavali tadašnju Dalmaciju, i kad se o njoj radilo, oni su to uvijek točno naveli. Jornandes čak geografski točno označuje njen položaj, i kada se radi o događajima, koji su se u njoj zbili, on ih točno spominje. Ma koliko tadašnja Dalmacija bila velika i još uvijek duboko dopirala u unutrašnjost Balkanskog poluotoka, čini se ipak, da se ovi barbarski pohodi nisu nje taknuli, a kamoli da bi barbari bili tada provalili do mora. Cassiodor je odlično poznao Dalmaciju. On je tamo uputio nekoliko pisama, a da ne bi hunsku ili neku drugu provalu u tu provinciju rimskog carstva zabilježio, kad bi se takva doista dogodila.

Prema tome god. 449. nisu u primorsku Dalmaciju provalili ni Huni, ni Goti, a ni Slaveni.

Isto tako nema nikakvog podatka, koji bi mogao opravdati tvrdnju Bulić-Jelić-Rutara, da su »Huni, Goti i Slovjeni« opljačkali okolicu Salone 457. godine. Victor Vittensis je zabilježio u svom djelu »De perse-

¹⁷ Ed. cit. str. 81.

¹⁸ Ed. cit. str. 81.

¹⁹ Cassiodori Senatoris Chronica, ed. Mommsen, Chronica minora, cit. str. 157.

²⁰ Jornandes, De origine actibusque Getharum LIII. MGH. Act. Aut. 5.

²¹ Marcellini Comitis, ed. cit. str. 82.

cutione vandalica«, da je vandalski kralj Genserich slao tada svoje flote, koje su pustošile Sardiniju, Siciliju, Italiju i dalmatinsku obalu.²² Koji su kraj u Dalmaciji oni opljačkali, nije nam zabilježeno. Možda i Issu. Ali, prvo, ovdje se ne radi o Gotima, nego o Vandalima, a zatim, i da su Vandali god. 457. Issu opljačkali, još je to daleko od toga da je poruše. Ovakve gusarske ekspedicije nisu bile nikakav vojni pohod, i njima nije bilo ni do osvajanja ni do rušenja gradova i sela, nego do plijena.

Ni za treću godinu, 458., za koju Bulić-Jelić-Rutar navode, da su tada Huni, Goti i Slovjeni provalili do u okolicu Salone i opljačkali je, nema nikakvog oslonca, i ona je naprosto izmišljena. Za tu godinu zabilježio nam je Jordanis (Jornandes), koji je svoje djelo pisao oko god. 550. n. e., u svom djelu »De origine actibusque Getharum«, u gl. LIII: »Kad su napokon Goti imali mira od Huna, podje vojvoda Suava (stanovnika Saviae [Pannoniae]) Hunimund u Dalmaciju, da pljačka, i pritom je pokrao i stada Gota, koja su po pašnjacima pasla. Suavia je naime susjedna Dalmaciji i nije udaljena mnogo od Panonije, naročito od onoga dijela, gdje su tada Goti stanovali. I sada, da budemo kratki: kad se Hunimund sa svojim Savijcima, pošto je opljačkao Dalmaciju, vraćao, napadne ga pri prijelazu Thiudimir, brat Gotskog kralja Walamira...«, potuče i zarobi, a onda pusti i pošalje kući.²³

Iz ovoga se Jornandesova pisanja jasno vidi, da se ovdje radi o pograničnoj pljački. Granica tadašnje Dalmacije prema Suavii išla je od rijeke Raše u Istri, sjevernom stranom današnje Like i Krbave i sjekla Kupu u njenom gornjem toku, Unu kod utoka Sane, a onda nešto južnije od Banje Luke, pa skrećući na sjeveroistok išla na ušće Save u Dunav. Prema tome bi Savijci morali proći čitav teritorij od nekoliko stotina kilometara, da dođu do okolice Salone, dok im je odmah na granici bilo kudikamo bogatiji kraj stokom i sličnim. Osim toga, Jornandes naročito ističe, da su Savijci tom prilikom pokrali i Gotska stada, koja su tamo pasla, što znači, da se ta pljačka zbila u neposrednoj blizini gotске zemlje, dakle otprilike u današnjoj sjevernoj Bosni.

Pretpostavka, da su Goti oko god. 450. provalili do Salone i opustošili njenu okolicu, i pisanje Bonfinija i drugih, da su oni čak opljačkali otoke Hvar i Korčulu, navela je neke pisce na tvrdnju, da su Goti ovom prilikom došli do Isse i grad porušili.

Pokazali smo, da nije istina, da su Goti oko god. 450. opljačkali oko Salone. Ali sve da su oni to i učinili, nisu mogli da poruše Issu, naprosto s toga razloga, što oni u to doba nisu imali nikakve flote.

Prema svemu iznesenom treba svakako zabaciti tvrdnju, da su Goti oko god. 450. porušili Issu.

Druga je tvrdnja, da su Goti porušili Issu god. 535. n. e., kad su iz Ravenne plovili u Salonu. Navodeći tu tvrdnju, Petermann citira Prokopija.

²² Victor Vitensis, »De persecutione vandalica«.

²³ Jordanis (Jornandes), »De origine actibusque Getharum«, LIII

Kad je poslije smrti Odovakrove (god. 493.) Dalmacija, kao i Suavia (Pannonia), došla pod vlast Istočnih Gota i njihova kralja Teodoriha, dogodilo se to bez ikakvog vojnog pohoda na Dalmaciju. Otada dalje, pa sve do god. 535., dakle preko 40 godina, u Dalmaciji vlada mir. Ali, kad je Teodahad dao utamničiti kraljicu Amalasuntu, a onda je neki Goti ubili, odlučio se car Justinijan na rat protiv Teodahada i Gota.

Tok ovoga bizantsko-gotskog rata poznamo iz sigurnih vrela. Njega je opisao Prokopije, koji je i sam u tom ratu sudjelovao. Prema njemu: »Justinijan je naredio, da zapovjednik Ilira Mundo pođe u Dalmaciju, koja se nalazila pod vlašću Gota, i da pokuša zauzeti Salonu . . . Isto tako on posla Belizara sa flotom, na kojoj je bilo četiri hiljade ljudi, što unovačenih, a što savezničkih, i oko tri hiljade Izaurijaca . . .«, da osvoji Siciliju.

Mi ne ćemo ovdje govoriti o poznatim događajima i o vojni Belizarovoj, nego ćemo navesti ono, što piše Prokopije o događajima u Dalmaciji. »Kad je dakle Mundo prispio sa svojom vojskom u Dalmaciju, i sukobio se s Gotima, koji su mu izašli ususret, pošto je pobijedio u bici, zauze Salonu . . .« Ali su Goti znali dobro, što vrijedi Salona, i nastojali su da je preotmu Bizantincima. Tada su oni pod vodstvom Asinarija i Grippe, a i drugih, »prispijevali u velikim četama u Dalmaciju. Kad su došli blizu Salone, susreli se s Mauricijem, sinom Munda, koji je s malom četom bio pošao u svrhu izviđanja, a ne da se bori.« Međutim je došlo do sukoba, koji je bio vrlo žestok, i u borbi padoše mnogi na obje strane, pa i sam Mauricije. Tada je Mundo izašao u borbu sa novim četama, Goti bijahu potučeni, ali je u borbi i Mundo poginuo. Objе se vojske povukoše, i ni jedna ni druga nije ušla u Salonu. Rimaska se vojska, ostavši bez vođa, povukla, a Goti su se povukli u okolišnje kaštele, jer »se nisu pouzdavali u zidine Salone«, a i jer nisu mnogo vjerovali salonitanskim građanima.²⁴

Iz ovog se Prokopijevog pripovijedanja vidi jasno, da Goti nisu imali nikakva razloga da napadaju Issu, jer do toga vremena Dalmacija je, i s njom Issa, bila u njihovim rukama, i oni su se samo branili od Bizantinaca, koji su ih napadali. Iz istog pripovijedanja Prokopija očito je, da su Goti prispjeli kopnenim putem do Salone, jer se inače ne bi mogli sukobiti sa Mauricijevom četom, »kad su bili prispjeli do Salone«. Prema svemu tome je isključeno, da su Goti ovom prilikom prispjeli s vojskom na Issu i da su je srušili. Poslije bitke, oni su se »preplašeni zadržavali u kaštelima onih mjesta« — piše Prokopije.

»Kad je car Justinijan — piše Prokopije — saznao za ono, što se u Dalmaciji dogodilo, posla on nadstojnika carskih radionica štitova Konstancijana u Ilirik s naređenjem, da sakupi vojsku i da pokuša osvojiti Salonu, ako mu bude to moguće . . . Kad je dakle Konstancijan stigao u Epidamnos i tu se neko vrijeme zadržao, sakupi vojsku. Međutim su Goti,

²⁴ Procopii, De bello Gothico V. 7., rec. Haury, Teubner 1905, Procopio La guerra gothica di Procopio di Cesarea, a cura di D. Comparetti, vol. I. Roma 1895., str. 53.

kojima je zapovijedao Gripa, došli s drugom jednom vojskom u Dalmaciju i držali u svojim rukama Salonu. Čim se Konstancijan ponajbolje spremio, otplovi on sa cijelom flotom iz Epidamna i prispije u Epidaur, koji se nalazi na desnoj strani onoga, koji ulazi u Jonijski zaliv, upravo ondje, gdje su se upravo nalazili neki ljudi, koje je bio poslao Gripa za izvidnicu. Kada su oni gledali brodovlje i vojsku Konstancijanovu, njima se pričinilo, da su i more i kopno puni vojnika, pa kad su se vratili Gripi, oni su tvrdili, da je Konstancijan sa sobom vodio mnogo tisuća ljudi. On, zahvaćen velikim strahom, promislio je, da ne bi bilo zgodno da se sukobi s onima, koji su dolazili, i nikako nije htio dati da ga podsjedne carska vojska, koja je imala toliku pomorsku snagu. Najviše su ga zabrinjavale salonske gradske zidine, koje su u velikom dijelu bile već oronule, a i sumnjao je uvelike u osjećaje onih stanovnika prema Gotima. Pošto se dakle udaljio, što je brže mogao, sa cijelom vojskom, utabori se u dolini, koja se nalazi između Salone i Scardone. Konstancijan pako, isplovi sa svim lađama iz Epidaura u Issu, koja se nalazi na pučini. Odavde posla on neke iz svoje pratnje, da istraže, kako stoje prilike kod Grippe i da ga o tom izvijeste. Kad je on od njih sve doznao, hitno zaplovi ravno u Salonu.²⁵ Čim je prispio, iskrca on čete, i sam ostane na mjestu. On izabra 500 vojnika i postavi im na čelo Sifillu, s naredjenjem, da zauzmu tjesnace, za koje je bio čuo da se nalaze u predgrađu. To je Sifilla izveo. Slijedećeg dana Konstancijan se približi gradu sa cijelom flotom i sa svom vojskom i usidri se u luci. Konstancijan je utvrdio gradske zidine Salone, i obnovio hitno svaki porušeni dio. A Gripa i gotaska vojska, sedmog dana poslije zauzimanja Salone od strane Rimljana, krenuše natrag i vratiše se u Ravennu. Na taj je način osvojio Konstancijan cijelu Dalmaciju i Liburniju, i priključio sebi sve Gote, koji su tu nastavali.«

Mi smo uzeli tekst Prokopijeva Gotskog rata prema izdanju koje je u Fonti per la storia d'Italia, Scrittori secolo VI. Vol. I. priredio Domenico Comparetti. On čita u grčkom tekstu *Λίσση*, koji onda prevodi na talijanski jezik sa Lissa, t. j. Vis. Isto tako i u banskome izdanju (editio Bonnensis), koje je priredio Wilhelm Dindorf, stoji *Λίσση*, koje Dindorf prevodi na latinski sa »Lissa«. Ali sva tri vatikanska kodeksa, koje Comparetti označuje sa WvV, a koji su, prema tvrdnji samog Comparetija bez svake sumnje najbolji, nemaju *Λίσση*, nego *λυσίνη* a samo manje vrijedni kodeksi (Monacensis, Ambrosianus iz XIV. st., Ambrosianus iz XV. st., Reginensis, Laurentianus iz XIV. st.) imaju *λυσία*. Comparetti citira sve ove varijante i bilježi, da je Maltreto uzeo *Λίσση*²⁶. Haury se naprotiv u izdanju Teubner odlučio za *Λυσίνη*²⁷ a to čitanje Hauryjevo smatramo i mi za ispravno, i to ne samo zbog toga, što tako

²⁵ Κωνσταντιανὸς δὲ ταῖς ναυσὶν ἀπάσαις πλέων ἐξ Ἐπιδαύρου, Λίσση προσέχεν, ἢ ἐν τῷ κόλπῳ κεῖται ἐνθὲνδε τε τῶν ἐπομένων τινὰς ἐπεμψεν, ἐφ' ᾧ τὰ ἀμφὶ τῷ Γρίππα διερυνώμενοι ὁποῖά ποτε ἢ ἐσαγγελῶσιν ἀφ' ὧν δὴ τὸν πάντα λογὸν πυθόμενος ἐνθὶ Ἐαλῶνων κατὰ τάχος ἐπλεῖ . . .

²⁶ Procopio di Cesarea, La guerra gothica, a cura di Domenico Comparetti, Vol. I., Roma 1895. str. 53.

²⁷ Procopii De bello Gothico, V. 7., ed. Haury, str. 37, 38.

pišu najbolji kodeksi, nego što se otok Vis, sve do XII. stoljeća, nikada ne zove imenom Lissa, nego uvijek Issa, ili slično. Tako Stjepan Bizantinski piše »Issa«, Annonimus Ravenates u svojoj Kosmografiji »Isia«, Konstantin Porfirogenet »Ies«, a Ivan Djakon »Issa«. Ime hrvatsko Vis nastalo je od hrvatskog čakavskog »v Is«, što znači »u Vis«, a talijanski naziv »Lissa« dali su Visu Mlečani, i nastalo je od »L'Issa«, kojim su imenom nazivali Mlečani, a onda i ostali Talijani ovaj otok tek u kasnom Srednjem vijeku, i onda se i latinski tako nazivao, u latinskim domaćim dokumentima. U to doba grad nije više ni postojao.

Ako dakle uzmemo u obzir sve to, nameće nam se i zaključak, da se ovdje, u Prokopijevu tekstu možda i ne radi o Visu. Koje bi u tom slučaju bilo mjesto, u koje je Konstancijan sa svojom flotom pristao, a koje bi odgovaralo Prokopijevu mjestu »Lysia« ili »Lisine«, ne možemo kazati. Nagadati, da bi to mogao biti Hvar, koji se u kasnom Srednjem vijeku naziva Ljesna, Liesna, Lisina, Liesina, a talijanski Lesina, nije dopušteno, jer je najvjerojatnije, da su to ime Hvaru dali Slaveni, Hrvati, odnosno Neretljani. Bilo bi isto tako smjelo pretpostavljati, da je to Ladesta, kojim imenom naziva Stjepan Bizantinski Lastovo, a slično i Tabula Peutingeriana »Ladestis«, jer na Lastovu nije u ovo doba bilo nikakvog grada.

Ostavljajući ovo pitanje postrani, mi ipak smatramo, da s obzirom na sve to, pa na vrijeme i prilike treba da uzmemo, da je to bio Vis, i da su spomenute varijante nastale krivnjom prepisivača, što inače ništa ne mijenja u našem raspravljanju.

Iz ovoga se Prokopijeva opisa jasno vidi, koliko je Issa ulazila u sukob između Gota i Bizanta, i da su u višku luku ušle bizantske, a ne gotske lađe.

Goti su ovaj put došli u Dalmaciju kopnenim putem. Oni su tada dolazili u svoju zemlju i nisu ni najmanje imali ni volje ni namjere da uništavaju svoje. A pošto su Bizantinci uzeli Salonu, Goti se vratiše natrag u Italiju istim putem, t. j. kopnenim, što su morali učiniti to više, jer su na moru, pred Salonom, bile bizantske lađe. Prokopije ovom prilikom i ne spominje neku gotsku flotu.

Iz svega je ovoga sasvim jasno, da god. 535. nisu Goti bili na Visu, a kamoli da bi bili porušili njegov grad Issu.

Pokazali smo, da se u godinama, u koje su neki pisci postavili razaranja Isse od strane Gota, to razaranja nije moglo dogoditi i nije se dogodilo. Potrebno je još vidjeti, nisu li možda Goti kasnije to učinili.

Goti se nisu zadovoljili novim prilikama u Dalmaciji, koju su oni zajedno s Liburnijom izgubili. Sada je bio sa Balkana otvoren put carskim vojskama, koje su namjeravale ići na Italiju. Dalmaciju su Goti trebali ponovo osvojiti.

Novi gotski kralj Vitigis (536—540) posla u Dalmaciju veliku vojsku pod zapovjedništvo Asinarija i Vligisala, sa zadatkom, da Dalmaciju Bizantincima oduzmu. Ovi su zapovjednici imali poći kopnenim putem preko Savije i tamo sakupiti dovoljno vojske, a onda krenuti u Dalmaciju, ravno na Salonu. Istovremeno sakupi Vitigis veliku flotu i posla je

na Salonu, da pomaže kopnenoj vojsci prilikom njezina podržavanja, tako da Salona bude podsjednuta i s kopnene i s morske strane. On je pak lično pošao put Rima protiv Belizara.

Asinarije pođe u Saviju, gdje je skupljao vojsku od tamošnjih stanovnika, a Vligislav je preko Liburnije vodio Gote prema Saloni. Kraj Skardone dođe do sukoba između Gota i Rimljana (Bizantinaca) u kojem Goti bijahu potučeni, pa se povukoše u Burnum, da tu sačekaju vojsku, koju je Asinarije trebao dovesti iz Savije. Videći kako se velika navala sprema na Salonu, Konstancija je poduzeo sve, što je smatrao potrebitim, da joj odoli. On povuče u Salonu sve posade, koje je bio razmjestio po raznim kaštelima, iskopa jarak oko gradskih bedema i popravi, što je bolje mogao, gradske zidine. Uto je prispio i Asinarije u Burnum, i sada je velika vojska kretala prema Saloni. Tamo je u salonsku luku već bila prispjela gotska mornarica. Goti opkoliše grad s kopnene strane, a na lađe postaviše još i kopnenih vojnika. Međutim je u salonski zaliv doplovila jedna bizantska flota, daleko spremnija od na brzu ruku skalupljene gotske. Bizantska flota napade gotske lađe, koje se dadoše u bijeg, ali bizantska je mornarica uspjela da neke potopi zajedno s posadom i vojskom na njima, a neke, koje su ostale bez posade, da zaplijeni. Velika gotska mornarica bila je uništena, ali je kopnena vojska i dalje podsjedala Salonu i, kako kaže Prokopije, »stisnuše Rimljane u grad«.²⁸

Ovo je sve, što znamo o gotskom pohodu na Dalmaciju i Salonu godine 537.

Kad je to dočuo Klaudijan, koji je tada zapovijedao u Saloni, hitno ukrca nešto vojske u »dromone«, i posla je protiv Indulfa. Prispjevši u Laureatu, sukobiše se Klaudijanovi vojnici s neprijateljem, ali bjehu potučeni i razbjegoše se, kuda je koji mogao, ostavivši dromone u luci. Sve je te dromone zaplijenio Indulf i Goti, a ljude, koje su putem zatekli, poubiše, novac odnesoše i vratiše se Totili. Bilo je to četrnaeste godine ovoga rata.²⁹ To je posljednji put što su Goti pošli na Dalmaciju, i, kako se vidi, i jedini, u kojem bi oni bili mogli poduzeti, kao i na neka druga mjesta, napad i na Issu. Ali ovdje Prokopije jasno kaže, da se Indulf iskrcalo u Makarskoj, i da se tamo prikazao kao »domesticus« (ἄτε Ῥωμαῖός τε ὦν καὶ Βελισαρίῳ προσήκων) Belizara i Rimljanin, što ne bi bio mogao učiniti, da je prije toga porušio bilo koje carsko mjesto, carski grad na dalmatinskoj obali ili na otocima, dakle ni Issu. Tek je kasnije poubijao stanovništvo i opljačkao mjesto. Zatim je napao drugo mjesto, za koje Prokopije kaže da ga Rimljani zovu Laureata. Tamo je protiv njega poslao Klaudijan nekoliko dromona punih vojske, koja se onda iskrcala i sukobila s Gotima, koji je poraziše. Nato su carevci ostavili svoje dromone u luci i razbježali se, kud je koji mogao. Goti, koji su se domogli i plijena sa dromona, i teretnih lađa, vratiše se k Totili.

Prokopije spominje ovdje naročito sva mjesta, koje su Goti orobili i stanovništvo mu poubijali: Muicurum i Laureatu. Muicurum je današnja

²⁸ Prokopije, o. c. ed., cit.

²⁹ Ibid.

Makarska, dok mjesto Laureata ne spominje nitko drugi osim Prokopija. I za jedno i za drugo mjesto kaže Prokopije da se nalazi na obali mora. Za Muikur kaže on da je *ἐπιταλάσσιον*, a za Laureatu da je Indulf *ἐπέσκηψε δὲ ἄλλω ἐν τῇ παραλία κειμένω φρουρίῳ, ὅπερ Λαυρεάτην καλοῦσι Ῥωμάται . . .*

Iz toga, što Klaudijan ne šalje vojsku kopnom, nego je ukrcava u dromone, očito je, da se Laureata nije nalazila u neposrednoj blizini Salone, a opet iz toga, što su se poslije poraza vojnici razbjegli, vidi se, da se bitka nije zbila na nekom otoku, nego na kopnu, dakle da je Laureata bila na primorju, kako to i Prokopije jasno kaže. Laureata je, bez sumnje, današnje Lovorovo na ušću Neretve.

Zaključujem dakle, da ni ovom prilikom nije Issa bila porušena od Gota, odnosno, pošto je doskora (god. 555.) gotska država definitivno propala, da Goti uopće nisu nikada porušili Issu.

Ovoliko znamo za ovaj gotski pohod u Dalmaciju 537. godine. I iz ovoga se vidi, da ni ovaj put nisu Goti svraćali na Vis, iako su ovaj put svoju kopnenu akciju na Salonu poduprli i svojom flotom. Carska flota, daleko premoćnija, razbila je gotsku kod same Salone, tako da poslije sukoba ona nije više ni postojala. Dakle, ni ovaj put nisu Goti porušili Issu.

Kako su se dalje razvijale stvari u Dalmaciji, mi točno ne znamo. Poznato nam je, kako smo naveli, da je god 537. gotska vojska ostala i nadalje pod Salonom, da je podsjeda. Prokopije, koji inače opisuje sve vojne operacije, koje je carska vojska činila, ne spominje nam, šta je bilo s tom vojskom, i kako je dugo ona podsjedala Salonu. Ali kad mi god. 545. nalazimo još uvijek Salonu u carskoj vlasti, znači, da su Goti, videći da će Salonu teško osvojiti, odustati od daljnjeg podsjedanja i vratiti se u Italiju ili u Saviju.

Godine 541. postane gotskim kraljem Totila, odličan kao vojskovođa, lukav kao političar, energičan u svom djelovanju. On započne odlučnu akciju protiv carevaca u Italiji, koja je imala veliki uspjeh. 17. prosinca 546. uđe Totila u sam Rim. Uzalud je Totila nastojao da dođe do sporazuma s carem; Justinijan je to odlučno odbijao.

Nije ovdje mjesto da slijedimo Totiline borbe s carskim vojskama, koje su se u Italiji razvijale, i prelazimo odmah na događaje u Dalmaciji u vezi s ovim ratom Totile protiv Bizantije. Godine 548. posla Totila svog vojskovođu Indulfa »s velikom vojskom i brodovljem u Dalmaciju. On prispjevši u Muikur, koji je primorsko mjesto i blizu Salone, najprije pristupi domaćim stanovnicima, kao da je Rimljanin i Belizarov čovjek. Ali doskora, podstakavši svoje drugove, naglo izvuče mač, napadne domaći svijet i sve poubi, pa pošto je opljačkao sve, što je zatekao, otide. Iza toga napadne drugo jedno mjesto, koje se nalazi na morskoj obali, a koje Rimljani nazivaju Laureata, i pošto se tu iskrca, poubi sve, koje je sreo.«³⁰

³⁰ Procopii De bello Gothico VII, 35, od Hauryja, str. 457.

Pored svega toga imamo direktnih dokaza, da je Issa postojala i poslije ovih događaja, koje smo iznijeli. Stjepan Bizantinski, koji je pisao svoje djelo »Ethnika« poslije propasti ostrogotske države, govori o gradu Issi ovako:³¹

Ἴσση, πόλις ἐν Λέσβῳ, κληθεῖσα Ἰμέρα, εἶτα Πελασγία καὶ Ἴσση ἀπὸ τῆς Ἰσσησ τῆς Μάχαρος ἔστι καὶ νῆσος πόλιν ὁμώνυμον ἔχουσα κατὰ Λεμματίαν καὶ Ἰλλυρίαν.

Otok Issu, koji naziva »Isia«, spominje i Kozmografija Annonima Ravenatskog, koja je sastavljena između god. 667. i 670., ali grad ne spominje. Otok Vis spominje i Konstantin Porfirogenet i naziva ga »otok Ies« (= Insula Ies) ističući, da on ne pripada Neretljanima.

Moglo bi se kazati, da grad Issa nije više postojao ni za vremena Anonima Ravenatskog ni za vremena Konstantina Porfirogeneta. Ali ni Ravenatski Anonim ni Konstantin Porfirogenet ne spominju nijednog mjesta ni na otocima Hvaru i Korčuli. Razlog je tome taj, što u Konstantinovo vrijeme nisu postojali veći gradovi na tim otocima. Tako je bilo i sa Issom. Grad Issa, koji je cvjetao još i u I. i u II., pa čak još i u III. st. n. e., poslije kratkog prekida nakon bitke kod Taurisa (god. 47. pr. n. e.), nastavlja starije tradicije posredničke trgovine između Mediterana i dalmatinskog kopna, morao je pomalo da propada ne mogući konkurirati velikim trgovačkim kompanijama, koje su imale u svojim rukama mediteransku trgovinu, pa i onu sa Salonom i ostalim kolonijama i municipijama na dalmatinskoj obali i u unutrašnjosti. Zbog toga je njegovo pomorstvo pomalo sve više i više nazadovalo, i njegovo se stanovništvo posvetilo ponajviše ribarstvu i poljoprivredi. Najteži udarac pretrpjela je isejska trgovina i isejsko brodarstvo padom Salone, u kojoj je Salona uvijek imala svoje stare trgovačke porodice, vezana s tim gradom posebnom svojom kolonijom u njemu, koja je još u prvim stoljećima n. e. postojala. Poslije pada Salone i zauzimanja kopnene Dalmacije od strane Hrvata, ovi pomalo prelaze na otoke, pa i na Vis, gdje između njih i starosjedilaca dolazi do simbioze, a grad Issa postaje malo po malo sve više hrvatski grad.

Da je Issa i dalje postojala kao grad, *civitas*, sigurno je iz pisanja mletačkog hronista Ivana Djakona, kada govori o vojnoj ekspediciji Badovarija Bragadina god. 997./8. protiv Hrvata. Ivan Djakon je suvremenik ovog događaja.

»Circa hacc namque tempora — piše Ivan Djakon — Croatorum iudex propter interdictum sibi census a duce in Veneticos lesionis molestiam exercere conatus est. Unde domnus dux sex naves praeparatas illuc mittens, quibus Badovarius cognomento Bragadinus, praefuit. Qui

³¹ Stephani Byzantii Etnicorum quae supersunt, ex rec. Aug. Meinekii, T. I., Berolini 1849., pg. 418. = Stemplinger u Studien zu den Ethnika des Stephanus von Bysanz, Progr. München 1902, stavlja Stjepana Bizantinskog u vrijeme ne prije 538. i ne poslije 573., dok ga Sokolowski, Pothast, Bibliotheca historica mediae aevi, Berlin 1896., pg. 109., stavlja za vrijeme vladanja Justina (518—528).

unam illorum civitatem, quae Issa nominatur, comprehendens utriusque sexus captivos ad Veneciam deportavit.«³²

Tako je Badovarije Bragadino god. 997/8. zauzeo staru antičku Issu, koja sigurno nije bila onako sjajna, kao nekada za vrijeme svoga cvjetanja i bogatstva, a pogotovu ne kao za vrijeme svoje državne samostalnosti, ali je još uvijek postojala kao »civitas«. Badovarije je odveo u ropstvo isejsko stanovništvo, muško i žensko, i bez sumnje grad opljačkao i porušio. Od toga vremena ostale su puste ruševine stare Isse, dok se stanovništvo otoka Visa nalazilo po poljima, i ne pokušavajući da svoj grad obnovi. To će učiniti tek potkraj XV. st. i dalje, ali ne na ruševinama staroga antičkog grada, nego na suprotnoj strani njegove luke.

R É S U M É

QUAND ET COMMENT DISPARUT L'ANTIQUÉ ISSA

Il n'y a pas de doute qu'Issa existait déjà au 5ème, si non au 6ème siècle de notre ère en tant que centre du royaume illyro-liburnien; au début du 4ème siècle elle fut investie par Dion de Syracuse l'Aîné qui y fonda une colonie syracusaine et en fit son point d'appui le plus avancé sur l'Adriatique; ce fut un état indépendant jusqu'à l'année 47 de notre ère et depuis un municipe romain.

Issa n'est pas mentionnée à l'époque romaine ultérieure et sa trace se perd entièrement au moyen-âge. Plusieurs historiens affirment qu'Issa avait été détruite par les Goths au 5ème et certains d'entre eux au 6ème siècle de notre ère.

Dans la présente étude, l'auteur réfute ces opinions et conclut qu'Issa n'a pas été détruite par les Goths, mais qu'elle a existé, tout en étant une modeste petite ville, jusqu'à la fin du 10ème siècle lorsqu'elle fut conquise par Badovario Bragadino, commandant de la flotte vénitienne, qui emmena en esclavage toute la population, hommes et femmes, pilla la ville et la détruisit.

³² Johannis Diaconi Chronicon Venetum, ed. Pertz. Monum. Germ., SS. VII., 30—31.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

RADOVI
FILOZOFSKOG FAKULTETA
HISTORIJSKA GRUPA

1

ZAGREB

1959

UREDNIČKI ODBOR
Dr. GRGA NOVAK
Dr. JAROSLAV ŠIDAK

NAKLADA »ŠKOLSKE KNJIGE« — ZAGREB
TISAK »GRAFIČKOG ZAVODA HRVATSKE«

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ZBORNIK RADOVA
HISTORIJSKE GRUPE